

Mustafa GÜNAY*

Çokkültürlülük Gerçeği ve Türkiye

Özet

Günümüzde bütün toplumlar çokkültürlüdür. Bir başka deyişle, çokkültürlülük günümüzün en önemli olgusudur. Bu bağlamda kültürel farklılıklar ve çoğulculuk, felsefe ve sosyal bilimlerde temel problemler olarak ele alınmaktadır. Toplumun yapısı homojen değildir ve farklılıklardan oluşmaktadır.

Küreselleşme sürecinde kültürlerin etkileşimi de önemlidir. Farklı kültürler böylece birbirini düzeltir ve tamamlar ve birbirinin ufkunu genişletir ve insani gelişimin yeni formları için birbirini etkilerler. Kültürel farklılık insan özgürlüğünün en önemli ögesi ve koşuludur. Kültürler diğer kültürler ile karmaşık diyaloglar yoluyla şekillenir. Fakat kültürel kimliklerin siyasallaşması da ciddi problemlere yol açmaktadır. Toplumsal bütünlük ve birlikte yaşama nasıl mümkündür? Hangi değerler birleştirici olabilir? Bu nedenle günümüz toplumlarında çoğulculuk önemli bir olgu ve problemdir.

Çeşitli çoğulculuk tipleri vardır: kültürel çoğulculuk, siyasal çoğulculuk vb. Kültürel kimliklerin siyasallaşması da önemli bir problemdir. Bu makalede Türkiye’de çoğulculuğun durumu tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Çoğulculuk, Farklılık, Kültürel Kimlik, Demokrasi, Küreselleşme.

The Reality of Multiculturalism and Turkey

Abstract

All Societies has multicultural structures at the present time. In other words, multiculturalism is the most important phenomenon of the contemporary societies. In this sense, cultural diversity and pluralism are discussed in the context of philosophy and social sciences as a basic problem. The structure of society is not homogeneous, it is consisted of differences.

Interactions between cultures are also important issue in globalization process. Thus, different cultures rectify and complete each other, and they expand their each horizon of thoughts. Different cultures influence each other for new forms of development of humanity. Cultural diversity is also the most significant condition and component for freedom of humanity. Cultures get their forms through complex dialogues set with other cultures. However, politicization of cultural

* Yrd. Doç. Dr. Ç.Ü. Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği Anabilim Dalı.

identities, also leads to some serious problems. How it is possible to establish social cohesion and living together? Which values can be unifying? etc... Therefore, pluralism is a major problem and significant phenomenon in modern societies.

There are various types of pluralism: Cultural pluralism, political pluralism, etc. Politicization of cultural identities is an important problem. In this article it is going to be discussed the condition of pluralism in Turkey.

Key Words

Pluralism, Diversity, Cultural Identity, Democracy, Globalization.

Giriş:

Toplum ve kültürün kendisi gibi, sosyal-kültürel gerçekliği anlama ve yorumlama konusundaki kavramlarımız da tarihin yükünü taşır. Tarihsel değişim sosyal yapıları olduğu kadar kavramları-söylemleri de sarsar, kırılmalara ve yeni oluşumlara yol açar. Günümüzde sosyal gerçeklik ile kavramlarımız arasındaki ilişkilerde de çatışmalar, gerilimler ve uçurumlar göze çarpıyor. Bu nedenle toplumumuz hakkındaki kavramlarımızı, idelerimizi sorgulamak vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu sorgulamanın siyasal kavramlar üzerinde de öncelikle yapılması zorunludur. Çünkü toplumun yönetimi ve düzeni bakımından siyasal kavramların toplumsal gerçekliğin çoğul yapısına tekabül eder bir durumda olması önemlidir. Sosyal yapının çoğulluğunu göz ardı eden, yoksayan bir siyasal söylem, çoğulcu bir anlayışla açılımlar getiremeyeceği gibi, bizzat kendisi de sosyal değişimin önünde bir engel ve tehlike durumuna gelebilir. Bu noktada mevcut siyasi partilere ve diğer kurumlara baktığımızda toplumumuzdaki çoğulluğu kavrama ve bunu çoğulcu bir siyasal-toplumsal değerler ve yaşama dünyasına doğru geliştirmeye yönelme hususunda henüz özlenen bir noktada olmadığımız söylenebilir.

Büyük anlatıların artık okunmadığı, okunmaya çalışılsa da anlam ve geçerliliğinin sorgulandığı ve şüpheyle karşılandığı bir dünyada, bireyin kendini mutlu ve güvende hissedeceği aidiyetleri nasıl gerçekleştireceği en temel varoluş problemlerinden biridir. Tekilci ve mutlakçı anlatıların/öğretilerin karşısına çıkan ve giderek yaygınlaşan çoğulcu ve göreci anlatılar/öğretiler ve kimlikler, bu kez de, birlikte yaşamının olanakları ve bu olanakların nasıl gerçekleştirileceği sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Farklılıkları yoksayan bir birlik/bütünlük tasarımı kadar, birlik/bütünlük kavramını yoksayan farklılık/kimlik söylemleri de gerçekleşmesi imkansız talepler olarak kalmaya yazgılı görünmektedir. İşte burada gerçekleştirilmesi zor bir ödev, kültürel ve sosyal problemler alanının merkezinde yer almaktadır: farklılıkların oluşturacağı/kabul göreceği bir birlik ya da farklılıkları içeren ve onaylayan bir birlik. Günümüz toplumsal yaşamının en önemli dinamiklerinden biri burada karşımıza çıkar. Bu dinamiklerin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan süreçlerin algılanması, anlaşılması ve yorumlanması da büyük önem taşır. Bireylerden topluma/topluluklara, siyasete ve siyasal kurumlara kadar uzanan arayışlar, tartışmalar ve bunalımlar, kuramsal-düşünsel ve pratik bakımdan kararlar vermeyi, tutumlar takınmayı ve ilişkilerimizi sürdürmeyi gerektirmektedir.

Bütün toplumların, giderek artan ölçüde çokkültürlü duruma geldiğini ve aynı zamanda daha geçirgen olduklarını vurgulayan Taylor'a göre, "tartışmaya yer bırakmayacak ölçüde giderek daha fazla sayıda toplumun bugün, varlığını sürdürmek isteyen kültür topluluklarını içinde barındırma anlamında çokkültürlü duruma geldiği görülüyor." (Taylor 1996: 70-71) Buna bağlı olarak da "kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması gerekli midir", "bu mümkün müdür" ve "nasıl başarılabilir" biçimindeki sorular günümüzde hem dünya ölçeğinde hem de her toplumun özgül koşulları içinde yanıtı aranması gereken temel sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çoğulculuğun, her alanda olduğu gibi değerler alanında da en yoğun olarak yaşandığı tarihsel kesitin, günümüz toplumları olduğunu belirten Gündoğan'a göre, "çesitlilik ve çoğulculuğun önem kazandığı hiçbir dönemde, çoğulculuk günümüzde olduğu kadar ısrarla savunulmamıştır. Bunun en önemli nedeninin etik olmaktan ziyade, politik olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Gerçi, çoğulculuğun savunulduğu toplumlar hep çok kültürlü toplumlar olmuştur ve çok uluslu imparatorluklar, uluslar arası toplum, toplumlar arası birlikler, göçmen toplumlar hep çoğulcu toplumlardır ama günümüzdeki toplumlar, uluslar arası toplum tarafından onay ve yardım alabilmek için kendilerini liberal demokrat olarak konumlandırmak dolayısıyla da eşitliğe ve çoğulculuğa önem vermek durumundadırlar."(Gündoğan 2002)

Toplumun Çoğul Yapısı ve Kimlikler

Tarih boyunca hemen hemen bütün toplumların çok-kültürlü oldukları, kültür adını verdiğimiz gerçekliğin çok-boyutlu, çok-yönlü olduğu söylenebilir. Ancak günümüze kadar yalnızca kültür kavramının kullanılmış olması, kültürün içerdiği farklı boyutların göz ardı edilmesine, yeterince önemsenmemesine yol açmıştır. Küreselleşme adı verilen süreçte, toplum ve kültürün çok boyutlu özellikleri de belirginleşmeye, başka bir deyişle geri planda kalmış ya da görünmeyen kimi unsurlar görünmeye ve dile gelmeye başlamıştır. Burada görünür duruma gelen ve dilini arayan unsurlar, bir toplumu/kültürü oluşturan farklı kimlikler ve bu kimlikleri taşıyan insanlar ve topluluklardır. Burada toplumsal gerçeklik hakkındaki paradigmalardan ve tahayyüllerin de dönüşüme uğraması söz konusudur. 20. yüzyıla kadar toplum ve kültür denildiğinde anlaşılacak şey, daha çok homojen bir yapı olagelmıştır. Toplum da homojen bir bütün olarak tasarlanagelmıştır. Bizden bir örnek verirse, Cumhuriyetin kuruluş düşüncesi doğrultusunda, "sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle" olduğumuz anlayışı, bir homojen toplum anlayışıdır. Elbette başka toplumlardan da verilecek çok sayıda örnek mevcuttur. Ancak burada önemli olan homojen toplum tasarımının, söz konusu toplum içinde yer alan, onu oluşturan farklı unsurları, farklılıkları görmezden gelmesi, yok sayması, ya da söz konusu farklılıkların zaten mevcut ya da özlenen homojenite içinde ortadan kalkacağını varsaymasıdır. Ortadan kalkacağı ya da ortaya çıkmayacağı düşünülen farklılıklar arasında inançlar, ideolojiler, dinsel ve etnik kimlikler vb. sayılabilir. Geçmiş yıllarda belki ülke ve dünya koşulları nedeniyle kendini ortaya koyamayan ve ifade edemeyen unsurlar ve farklı kimlikler, içinde yaşadığımız süreçte artık belirgin bir biçimde kendini göstermeye ve dile getirmeye başlamış bulunmaktadır.

Ancak burada unutulmaması gereken önemli bir husus da, kültürlerin/kimliklerin birbirlerinden farklı oldukları kadar aynı zamanda birbirlerini etkiledikleri ve

dönüştürdükleri olgusudur. Kültürlerin diyalogu konusunda Benhabib şuna işaret eder: “Kültürler diğer kültürler ile karmaşık diyaloglar yoluyla şekillenirler.” (Benhabib 2002: ix) Benhabib’e göre, “Kültürün kendisi için dışsal olandan daha çok önem taşıyan öteki(ler) ile içsel diyalogla, kültürlerin çoğunda iç farklılaşmanın aynı düzeyine ulaşılır.” (Benhabib 2002: ix)

Parekh’e göre, “Bir toplum içinde kültürel perspektiflerin ve kültürel çeşitliliğin varlığı ya da kültürel farklılık için çok şey söylenebilir.” (Parekh 2006: 165) Farklı kültürlerin birbirini tamamlaması ve genişletmesi de söz konusudur. “Farklı kültürler böylece birbirini düzeltir ve tamamlar ve birbirinin ufkunu genişletir ve insani gelişimin yeni formları için birbirini uyarırlar.” (Parekh 2006: 167) Kültürel çeşitliliğin insan özgürlüğünün önemli bir şartı olduğunu belirten Parekh’e göre, “Kültürel farklılık insan özgürlüğünün en önemli ögesi ve koşuludur da. İnsanlar kültürlerinin dışına çıkamadıkça, onun içinde tutuklu kalmayı sürdürürler ve onu mutlaklaştırmaya, onun yalnızca doğal olduğunu hayal etmeye ya da apaçık biçimde insan yaşamını düzenlemeye ve anlamaya yönelirler. Ve onlar kültürlerinin dışına çıkamadıkça ötekilere ulaşamazlar.” (Parekh 2006: 167)

Bireylerin eşit konumda tanınması politikasını getiren demokrasinin, günümüzde kültürlerin eşit konumda tanınması talebine dönüştüğünü belirten Taylor’a göre, “Çağdaş politikanın içinde bazı çizgiler, bazen tanıma gereksinmesini, bazen de talebini harekete geçiriyor. Bu gereksinimin politikadaki milliyetçi akımların itici güçlerinden biri olduğu ileri sürülebilir. Bu talep, günümüzde azınlıklar ya da ‘alt’ gruplarda, bazı Feminizm biçimlerinde ve bugün ‘çokkültürcülük’ denen politikada belli yollarla öne çıkıyor.” (Taylor 1996: 42)

Keyman’a göre, “1980’ler, özellikle 1990’lardan bugüne Türkiye deneyimi de, dünya ölçeğinde oluşan bu gerçeklikten bağımsız olmamıştır. Bu dönem içinde, özellikle dinsel ve etnik temelde, ama aynı zamanda cinsel, kültürel vb. yaşam alanları içinde oluşan kültürel kimlik talepleri ve çatışmaları ve bu temelde ortaya çıkan farklılıkların yaşama geçirilmesini amaçlayan tanıma siyaseti, Türkiye’de de sistem-kurucu ve sistem-dönüştürücü bir nitelik içinde hareket etti.” (Keyman 2007)

Burada kimliklerin tanıma talebinin siyasal bir istem olarak belirginleşmesi ile birlikte kimlik-siyaset ilişkilerindeki problemler ve kimliklerin doğasına/niteliğine yönelik tartışmalar ve farklı zihniyetler de canlanmakta ve gündeme yerleşmektedir. Bu konuda birkaç yaklaşıma değinmek yerinde olur. Guichaoua’ya göre, “Bütün diğer toplumsal olgular gibi etnik, dini, kültürel vd. kimlikler de mevcut ve *kabul gören* değil, kurulan, *inşa edilen* olgulardır.” (Guichaoua 1998: 97)

Kültürel kimliğin mutlaka bir “siyasal kimliğe” denk düştüğü varsayımının, dünyanın farklı bölgelerinde çatışmalara/savaşlara yol açtığını belirten Bayart’a göre, “Aslında bu ‘kimliklerin her biri, olsa olsa kültürel bir inşa, siyasal veya ideolojik bir inşa, yani eninde sonunda tarihsel bir inşadır. Kaçınılmaz olarak kendisini bize dayatan doğal bir kimlik yoktur.” (Bayart 1999: 9)

Kimliğin siyasallaşma süreçlerinin hem çoğulculuk/demokratikleşme ekseninde, hem de köktencilik/milliyetçilik ekseninde olabileceğine dikkati çeken Keyman’a göre, “Kimlik olgusunun kullanımı, bu anlamda, hem demokratik siyasal stratejiler, hem de köktenci, cemaatçi, milliyetçi, meta-ırkçı siyasal stratejiler tarafından yapılmaktadır. Bu

da bize, kültürel kimliğin kendisine “apriori bir olumluluk” yükleyemeyeceğimiz bir toplumsal/siyasal gerçeklik olduğunu göstermektedir.” (Keyman 2007)

Küreselleşme sürecinde farklılıkların ön plana çıkması önemli olmakla birlikte, bu farklılıkların/kimlik farklılıklarının ve bunlara dayanan siyasal tasarım ve girişimlerin demokratik kurum ve değerlerle nasıl bir ilişki kuracağı da önemli bir sorundur. Sosyal ve kültürel çoğulluğun siyasal bir çoğulculuk yönünde gerçeklik kazanmasına ihtiyaç vardır. “Küreselleşme farklılığı/hetorejenliği meşrulaştırmıştır; fakat bu, kendiliğinden demokratikleşmeye yol açan bir durumu anlatmaz. Farklılığı ayrıcalık (imtiyaz) mertebesine çıkararak kimlik ve değerlerini, diğer toplumsal kesimlere empoze etme gibi bir despotizm olasılığı her zaman vardır. Kozmopolit demokrasi, bunu önlemenin siyasal çerçevesi işlevini görebilir: Öteki'nin değerlerini ve kimliğini, kendisinininkine kadar muteber ve meşru gören, kültürel çoğunluğu konsolide eden bir çerçeve.” (Sarıbay 2000: 226)

Benhabib'in kültürel farklılık taleplerinin demokrasi ile ilişkisi konusunda söyledikleri de önemlidir. “Kültürlerin içsel karmaşıklığını ve temel tartışılabilirliğini kabul edersek, o halde demokratik diyalogu genişleten tanınma çatışmaları mevcut kültürel düzenlemelerin hiyerarşisini ve özellikle dışlamaları kınama yoluyla desteğimizi hak eder. Kültürel hareketler eleştirel ve daha doğacı etkiler tarafından motive edilenlerin düzeyinde yıkıcı olabilir. Bu konularda büyük olup olmadığına bakmaksızın kültürelci talepleri savunuyoruz, çünkü liberal-demokratik bir devlet içinde azınlık kültürlerini korumak istiyoruz ya da çünkü demokratik daireyi genişletmek istiyoruz.” (Benhabib 2002: ix – x)

Çoğulculuk Önündeki Engeller

Ulus kavramı altında düşündüğümüz toplum, içinde farklılıkları içeren çoğul bir yapı olarak karşımıza çıkıyor. Türk, Kürt, Çerkez, Yahudi, Ermeni, Rum vb. *Etnik nitelikli farklı kimlikler* kendini gösteriyor/hissettiriyor. Aynı şey *dinsel nitelikli kimlikler* için de geçerlidir. Son yıllarda dünyada olduğu kadar Türk toplumunda da dinselliğin artması olgusu göze çarpmaktadır. Ama İslam içinde de farklı eğilimler, anlayışlar dikkati çekiyor. Dolayısıyla farklı dinsel kimliklerin talepleri de toplumdaki çoğulluğu derinleştiriyor ve çoğulluktan çoğulculuğa doğru bir yönelişi/gelişmeyi gerekli kılmaktadır. Etnik ve dinsel kimlikler başta olmak üzere, toplumun çoğul yapısı kendini ortaya koymaktadır. Burada sosyal gerçeklik karşımıza çıkıyor. Ama burada gerçeklik kadar önemli olan husus, söz konusu gerçekliği düşünme-tasarlama ve yorumlamada dayandığımız kavramlar ve düşüncelerdir.

Toplumsal ve kültürel olarak bastırılmış olanların geri dönüşü, toplumun ve kültürün gerçek yüzünün ortaya çıkması, bu gerçeklikle yüzleşilmesi gereğini de duyurmaktadır.¹ İçinde yaşadığımız küreselleşme sürecinde, ulus-devletin karşı karşıya

¹ İşte bu noktada söz konusu toplumsal gerçekliğin kavranılması ve dönüştürülmesi konusunda Tesev'in gerçekleştirdiği (ve çalışmamın dipnotlarında bazı alıntılar yaptığım çalışma) ve ayrıca Boğaziçi Üniversitesi tarafından desteklenen ve Binnaz Toprak, İrfan Bozan, Tan Morgül ve Nedim Şener'in yaptıkları “*Türkiye’de Farklı Olmak: din ve muhafazakarlık ekseninde ötekileştirilenler*” başlıklı araştırma, Türk toplumundaki etnik ve dinsel farklılıklar konusunda önemli saptama ve değerlendirmeler ortaya koymaktadır. Türkiye'nin farklı

kaldığı kriz ve riskler, toplumu oluşturan farklılıkların ön plana çıkmasına/görünmesine yol açtığı kadar, aynı zamanda milliyetçi eğilim ve hareketleri de etkilemiştir. Yaşanan sıkıntı ve huzursuzluklara karşı aranan çareler ve çıkış yolları konusunda da bir belirsizlikten söz edilebilir. Artık toplumun ontolojik zemini de, kültürel-tarihsel gerçekliği algılama-tasarlama konusundaki epistemolojik çerçeveler de yaşanan belirsizlikten dolayı sarsıntı geçirmektedir. İdeolojik temelli duygular, önyargılar ve kışkırtmaların kolayca harekete geçebileceği bir ortam oluşmaktadır. Bu noktada toplumsal bütünlüğü ve barışı korumanın ve sürdürmenin önüne çıkan yeni tehlikeler, gerilimler ve kırılmalıklar da söz konusudur. İçeride kapanmalar, kendisinden farklı olanları “öteki” olarak görerek dışlama ve “düşman” olarak kategorize etmeler, ilk başta dikkati çekmektedir.

Çoğulculuk önündeki en önemli engel ve sorunlardan biri, *homojen toplum tasarımı ve arayışı*dır. Homojen toplum tahayyülü dinsel ya da etnik temellere dayanabilir. Etnik ya da dinsel temelli böyle bir toplum tasarımı, ister istemez, bir “öteki”ne ihtiyaç duyacaktır kendi projesini gerçekleştirebilmek için. “Öteki” olarak tanımlananların dışta bırakılması ya da söz konusu projenin uygulanma sürecinde eritilmesi durumu ortaya çıkacaktır.² Böyle bir durumda ise söz konusu tahayyül, toplumu oluşturan farklı unsurları, bir araya getirme, uzlaştırma yönünde değil de aksine ayrıştırma ve parçalama, yeni karşıtlıklara zemin hazırlama yönünde işlev görüyor demektir. Burada hem toplumsal hem siyasal bir problematik belirir. Çünkü homojen toplum tasarımı demokrasi ve demokratik değer ve uygulamalarla da bağdaşmazdır. Bu nedenle toplumsal ve kültürel çoğulculuk arzusu aynı zamanda bir demokrasi talebi ve arzusudur da. Çoğulculuk yalnızca siyasal bir kavram değil aynı zamanda toplumsal-kültürel içerikli bir kavramdır. Bir başka deyişle siyasetteki çoğulculuğun ontolojik-varoluşsal kökenleri toplumdaki çoğulcuğa uzanmakta ve oradan beslenmektedir. Toplumsal ve kültürel yaşamda zayıflayan çoğulculuk siyasetin de yozlaşmasına yol açar.

Siyasal çoğulculuk ve kültürel çoğulculuk arasında bazı ayrımlar yapılabilir. Siyaset teorisinde alışlagelmiş anlamıyla çoğulculuk, toplumsal ve siyasal hayatta farklı toplum kesimlerinin örgütlü bir biçimde siyasal karar alma süreçlerine katılmaları ve etkide bulunmaları anlamına gelmektedir. Köker’e göre, “Birden çok siyasal partinin iktidarı ele geçirmek için seçmenler önünde yarıştığı temsili demokratik sistemler, siyasal iktidarın kararlarını temsil ettikleri toplum kesimlerinin çıkarları doğrultusunda etkilemeyi amaçlayan baskı gruplarının da varlığını meşru olarak tanımış olmakla,

kimlikler ve bunların arzuları ve talepleri açısından yeniden okunması ve tartışılması bakımından söz konusu araştırmaların önemli olduğunu söyleyebiliriz.

² Kendini savunmak ve yeniden üretmek için milliyetçilik stratejisinin en çok başvurduğu yöntem, öncelikle, “öteki” ya da “düşman” kategorisinin yeniden üretimi olarak belirginleşiyor. Düşman kategorisi, temel olarak, milliyetçi stratejinin kontrol ettiği alanda yurttaşların yaşadığı “güvensizlik” sorununa da elle tutulur bir cevap verme işlevini görüyor. Bu düşmanlar ülkeden ülkeye değişerek, bazen yabancı güçler veya devletler, bazen yerliler, etnik veya dinsel azınlıklar, bazen ise göçmenler, evsizler, marjinaler olabiliyor. Bunlar arasında ulus-devletlerin savunma ve güvenlik konularındaki en somut ve üstesinden gelme şansının en yüksek olduğu ötekiler ise, “sınırları içinde” yer alan ortalama ve çoğunluktan farklı olan kesimler olarak ön plana çıkıyor. (Tesev 2007: 93)

böylesi bir çoğulculuğun ideal tipini oluşturmuşlardır.” (Köker 1996: 12) Ancak demokratik rejimlerdeki siyasal çoğulculuğun fiziksel ve sembolik sınırları bulunduğunu belirten Köker’e göre, “Fiziki sınırlar, temsili demokratik rejimin içinde yer aldığı ulus-devletin ülkesidir. Sembolik sınırlar ise, siyasal karar-alma süreçlerine katılma iradesi gösteren birey ve grupların ulus-devletin meşruluk çerçevesini oluşturan ‘ulusal kültür’ içinde tanımlanmaya çalışan türdeş yurttaşlık anlayışı ile belirlenmektedir. Bir deyişle, bilinen yerleşik biçimiyle siyasal katılma, birey ve grupların ancak ‘yurttaş’ olarak, yani tanımlanmış ulusal kültüre mensubiyet çerçevesinde yapabilecekleri bir faaliyettir. Çoğulculuğun buradaki sınırı, ekonomik çıkar kavramıyla belirlenen ve kültürel farklılıkların siyasal alana yansıtılmasını engelleyen bir işleve sahiptir.” (Köker 1996: 12)

Taylor’ın ortaya koyduğu çoğulculuk anlayışı ise, farklı yaşam pratikleri içinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi ilkelerine dayanır. “Bir diğer deyişle çoğulculuk, çok-partili, çok-baskı gruplu yerleşik liberal-demokratik rejim tipinde görülen kamu alanının kültürel farklılıkların ifadesine kapalı olma özelliğinin eleştirilmesinin asıl nirengi noktası olmaktadır. Bu kapalılığın eleştirisi, zorunlu olarak, tarihsel deneyimleri birbirinden farklı toplumlardaki siyasal rejimlerin eleştirisinde de farklı pozisyonlar almayı gerektirecektir.” (Köker 1996: 13)

Toplumsal tahayyülün felsefi temellerine baktığımızda, özcülük ve tarihselcilik olmak üzere başlıca iki anlayışla karşılaşırız. Belli bir topluluğun/ulusun ya da kültürün özcü bir yaklaşımla düşünülmesi, sabit, değişmez ve tarih-üstü, evrensel bir öz ya da nitelikler bulunduğu anlamına gelir. Siyaset ve toplum felsefesinde özcülük ya da özcü yaklaşımlar, farklılıkların birlikte yaşama imkanını azaltan ve zayıflatan eğilim ve uygulamalara da neden olmaktadır. Burada aynı zamanda ayrımcılık da söz konusudur. Özcü anlayışlar ayrımcılığı da içermekte ve giderek toplumsal-kültürel konularda bazen ırkçılık boyutuna kadar derinleşebilmektedir. Tarihte ve günümüzde özcülükten beslenen ayrımcılık ve ırkçılık örnekleri sayılamayacak kadar fazladır.³

Toplumsal tahayyüllerin kaynağı ve biçimlendiricisi olarak tarihsel deneyimler ve bazı kırılma noktaları da büyük önem taşır.⁴ Türkiye’de bir arada yaşama düşüncesi

³ Aynı ulusal kimlik altında yaşayan insanların bir kısmına atfedilen farklı bir “öz” kurgusuyla, beraber yaşama tahayyülü ortadan kalkıyor; “ulus” fikri toplumsal ve kültürel düzeyde fiilen meşruiyetini kaybediyor (Tesev 2007: 101)

⁴ Daha yıkıcı olan olaylar, aslında büyük ölçüde Türkiye tarihindeki kırılma noktalarına ve bu kırılmalara bağlı olarak nesilden nesle aktarılan travmalara tekabül ediyor. Örneğin, I. Dünya Savaşı ve Osmanlı’nın parçalanması, Ermeni tehciri ve Anadolu’nun işgalini içeren kırılma dönemi, sosyalizasyon ve okullaşmaya bağlı olarak, bütün vatandaşların öğrenmiş olduğu bir dönem. Ancak, aynı zamanda o dönemi yaşamış nesillerin yakın zamanlara kadar taşıdıkları tanıklıklar söz konusu önemin bugünkü faaliyetini büyük ölçüde sürdürmesini de beraberinde getiriyor. Bu dönemin, bugünkü milliyetçilik stratejisinde ve parçalı bölüklü milliyetçilik kurgularında faaliyetinin kuşkusuz en önemli nedeni, “bugün” için somut bir ihtiyaç olmasında yatıyor. Bugünkü güvensizlik atmosferinde, geçmiş, özellikle yıkıntılar üzerinde “kurucu geçmiş”, özdeşleştirme yoluyla bugünün ihtiyacı olan güveni kurgulayacak bir söylem olarak işlev görüyor. Bu bağlamda, 20. yüzyılın başındaki altüst oluşların karmaşası, “Ermeni sorunu” vasıtasıyla yoğunlaşıyor, elle tutulur hale geliyor. Ermeni sorunu bütün dönemi özetleyecek, bugün içinde oturulacak “biz”i yeniden kurmak için referans haline

ve umudu ile birlikte bu umudu ve arzuyu zayıflatan/yaralayan ya da engelleyen anlayışların da ortaya çıktığını görüyoruz. Aynı sosyal gerçekliğin, aynı çoğul yapının, bu yapıyı oluşturan farklı kişiler/kesimler tarafından farklı algılanması ve yorumlanması ve bazen de çarpıtılması durumuyla karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Birbirine karşıt eylem, anlayış ve arayışların arasında, aidiyet ve çözüm girişimlerinin yaşamsal bir önemi bulunmaktadır. Burada siyasetçiler ve siyasi kurumlar, aydınlar, sanatçılar ve medya başta olmak üzere, toplumsal karmaşıklığın karmaşaya/kaosa sürüklenmeden çoğulcu bir toplum düzeni ve kültürel ortamın meydana getirilmesine gerek vardır. Sosyal ve kültürel değişme ve modernleşme süreci zaman zaman acılı ve sancılı bir hal de alabilmektedir. Ama işte bu noktada aynı sosyal dünyayı paylaşan öznelerin ve siyasal aktörlerin görev ve sorumlulukları da giderek derinleşmektedir. Bu nedenle toplumsal varoluşun bütün karmaşıklığıyla kendini göstermesinin ve dile getirmesinin önündeki engeller kaldırılmalı, daha geniş bir demokrasiye yönelinmelidir. Toplumsal olanının kendini ifade edemeyişi, dilini bulamayışi, sonuçta kutuplaşmalara ve milliyetçiliklere yol açmaktadır. Taylor'a göre, "Milliyetçilik politikası, yüzyılı aşkın bir zamandır, itici gücünü kısmen insanların, yaşadıkları çevredeki başka insanlar tarafından aşağılandıkları ya da saygı gördükleri duygusuna kapılmalarından almaktadır. Çokuluslu toplumlar, büyük ölçüde, bir grubun başka bir grup tarafından eşit değerde (algılanıp) tanınmaması nedeniyle parçalanabiliyor." (Taylor 1996: 72) Çünkü milliyetçi eğilimlerin toplumsal problemleri dile getirme ve çözme yolunda sıklıkla başvurdukları seçenek, şiddetten başka bir şey olmamaktadır. Ama şiddet hangi amaç ve gerekçeyle başvurulursa vurulsun, toplumsal ontolojinin yaralanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle çoğulculukla ilgili problemlerin çözümünde ve zorlukların aşılmasında, demokrasi zeminindeki arayışların ve girişimlerin önemi ortaya çıkmaktadır.

Farklılıkların birliği olarak demokrasi

Demokrasinin temel nitelikleri çeşitli biçimlerde ifade edilebilir. Tauraine şöyle der: "Demokratik yönetim biçimi en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam biçimidir." (Tauraine 1996: 25) Bu nedenle günümüzde yadsınamaz bir duruma gelen farklılıkları birlikte yaşatabilmek ve sosyal yaşamın düzeni ve bütünlüğünü farklılıklar ekseninde kurabilmek de ancak

gelirken, mümkün olduğu kadar geniş toplumsal kesimlere, popülerleşmiş "tarihsel bilgiler" eşliğinde ortak bir dilin kurulmasına ve "biz"in düşmanlarının ("ihnetin") tanımlanmasına katkıda bulunuyor. Kırılma noktaları arasında 1960 darbesiyle sona eren 1950'ler de önemli bir yer tutuyor. 1950 öncesi ve sonrası Türkiye toplumunu bölen bir tarih okumasına neden oluyor. Bir yandan, resmi tarih okumalarıyla Cumhuriyet'in kuruluşu, seküler milliyetçi ideoloji yurttaş kimliğinin kurucu bir unsuru olarak faaliyetini sürdürürken, Demokrat Parti tecrübesi bu faaliyeti sorgulayan, sıkıntı yaratan bir "ihnet" dönemi olarak anlatıların içine giriyor. Ancak, diğer yandan, resmi tarih okumalarına alternatif olarak yaşamını sürdüren farklı okumalar, 1960 darbesinin, Menderes ve arkadaşlarının idamının yarattığı travmayı yeniden üretiyor. Daha yakın tarihlerde ise 1970'li yılların siyasal şiddet dönemi bir başka kırılma noktası olarak dikkati çekiyor. Özellikle sol-sağ ayrışmasıyla iç içe geçen Alevi-Sünni çatışmaları, Maraş, Sivas gibi katliamlar tarihsel bellekte çok önemli bir yer tutuyor. (Tesev 2007: 136)

demokrasinin temel kavram, değer ve unsurlarına dayanmaya bağlıdır. Bu noktada siyasetin sosyal/kültürel çoğulluğa çoğulcu etik ve siyasi değerler temelinde yaklaşımı önemlidir. Rockefeller'e göre, "Demokrasi, bütün kültürlere saygı göstermeyi, hepsini kucaklamayı öngörür, ama aynı zamanda özgürlük, eşitlik ve sürekli karşılıklı yardımlaşmayla gerçeği ve kişi refahını sağlama idealleriyle uyumsuz olan ruhsal ve ahlaksal değerlerden vazgeçmelerini ister onlardan. Bu, yaratıcı bir dönüşüm yöntemidir. Bu yöntemin manevi ve köklü öneminin büyüklüğü de buradadır." (Rockefeller 1996: 99-100)

Modernliğe yönelttiği eleştiriler ve demokrasi hakkındaki düşünceleriyle tanınan Tauraine'e göre, "demokrasi, aynı bütünün içinde birbirlerinden farklı, hatta birbirlerine karşıt olan, kısacası aynı zamanda hem birbirlerine benzeyen hem de birbirlerinden ayrılan birey ve öbekleri bir arada yaşatmak söz konusu olduğunda zorunludur ancak." (Tauraine 1997: 277) Çokkültürlülük gerçeğiyle ulusçu yadsıma arasındaki tehlikeli karşıtlığın, ancak toplumla bütünleşme, kişisel özgürlük ve kimliklerin tanınması olguları birbirleriyle bağdaştırıldığında aşılabileceğini (s.208) belirten Tauraine'e göre, "Demokrasinin var olma nedeni, ötekinin tanınması, kabul edilmesidir.(...) Öteki'nin farklılığını tanımak değildir demokrasiyi ya da hoşgörüyü getiren, çünkü ötekiyle ben, yalnızca farklılıklarımıza göre tanımlanıyorsak, aynı toplumsal bütüne ait olamayız." (Tauraine 1997: 277)

Günümüzde Türkiye'de ihtiyaç duyulan siyaset, toplumun farklılıklarını gözeterek birleştirici kavramlar ve değerler ortaya koyabilen bir çizgide olmalıdır. Etnik, dinsel vb. kimlik taleplerinin sosyal yapıyı daha da parçalayıcı, farklılıkları dışlayıcı bir çerçevede elde edilmeye ve benimsetilmeye çalışılması, uzlaşmaya ve bütünleşmeye değil çatışmalara ve şiddete yol açacaktır. Bu nedenle farklılıklar kadar, aynı toplumu oluşturan insanlar arasındaki ortaklıklar, aynılıklar ve tarihsel yakınlıklar da gündeme getirilmelidir. Sosyal yaşam içinde farklı etnik/dinsel vb. kimlikleri taşıyan insanların, aslında bu farklılıklarının birlikte yaşama yönünde bir tehlike ya da engel oluşturması da söz konusu değildir. Burada bir bakıma farklılıkların "ötekileştirilmesi" ve sonuçta ötekinden korkulması, kaygı duyulması ya da bu tür eğilimlere zemin hazırlanmasıdır. Dünyanın hiçbir yerinde etnik ya da dinsel temizlik yapılamayacağı, yapılmaya girişilse de bunun telafi edilemez sonuçlar ve kapanmaz yaralar açacağı, tarihsel deneyimlerle görülmektedir.

Keyman'a göre, "bugünün dünyasının ve Türkiye'sinin temel sorunlarından biri de; "farklılıklar içinde birliğin nasıl başarılacağı" ve "birliğin içinde farklılıkların nasıl korunacağı" soruları olmaktadır. Bu sorulara beraber ve eşzamanlı yanıt vermek, ancak kültürel kimlik olgusuna içerdiği "toplumsal gerçeklik" ve taşıdığı "çok-boyutlu, çok-nedenli ve çok-katmanlı karmaşıklık" içinde yaklaştığımız zaman olasılık kazanacaktır." (Keyman 2007)

Yurttaşlık ve kimlik politikaları konusunda her türlü teorik tartışma imkanı olsa da, bu tartışmaların toplumsal ve siyasal pratiğe dönüştürücü katkısının sağlanması, nihayetinde devletin siyasal aklının yeniden inşa edilmesiyle mümkündür. Bu konuda Köker'in Cumhuriyetin kurucu felsefesinin yurttaşlık ve kimlik tasarısının çoğulcu bir anlayışa kapalı olduğunu vurgulaması da bu açıdan anlamlıdır. "Türkiye Cumhuriyeti"ni kuran temel felsefe siyasal çoğulculuğu makbûl görmemekte; Cumhuriyet'in son "kurucu iktidarı" da aynı ölçü içinde ama biraz daha esnek olarak sınırlı bir çok partili

hayatı kabûllenebilmekte; devletin temel faaliyeti olan yasama faaliyetinin Anayasa'ya uygunluğunu sağlama fonksiyonunu üstlenmiş bağımsız Anayasa yargısı da aynı yaklaşımı — konjonktürel dalgalanmalara bağlı da olsa — paylaşmakta; Cumhuriyet'in son dönem anayasal ve siyasal hukuk düzeninin mimarları da aynı yönde tercih yapmış olmaktadır. Böylece, Türkiye'de seçim sistemi ile siyasal çoğulculuk arasındaki ilişkinin birinci biçimi, Schmittçi bir siyaset anlayışına kolayca eklenen, çoğulculuktan önce devletin varlığını koruma ilkesine bağlanan siyâsî istikrar hedefine kilitlenmiş bir tercih ortaya koymaktadır.” (Köker 2006: 207)

Modern devletin meşruluk ihtiyacını karşılayacak bir siyasal çoğulculuğun niteliği ve toplumsal çoğulculuğun önündeki engelleri kaldırmak için yapılması gereken açılımlar konusunda ise Köker, şunları söyler: “Egemen ulus-devletlere dayalı bir sistem olarak uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun bireyleri ve devlet-dışı örgüleri de hukuk öznesi olarak kabul etmeye yöneldiği bir dünyada, özellikle de Avrupa Birliği gibi ulus-devlet üstü bir yeni oluşumun eşiğinde bulunulan bir dönemde, (...) devletin bütünlüklü varlığı ile istikrarlı yönetim değerlerine uyarlanmış sınırlı çoğulculuğun terkedilerek, sahici siyâsî alternatifler üretebilen muhalefetin varolabildiği meşrû demokratik süreci pekiştirecek olan açılımlara yönelmek, bunun için de, sınırlandırılmamış bir siyâsî kamu alanı ile barajsız ve tam temsil adâleti sağlayan bir seçim sistemi benimsenerek, sahici demokratik çoğulculuğun gerçekleştirilmesini amaçlamak gerekmektedir.” (Köker 2006: 210)

Sonuç:

Kimlik taleplerinin çoğulculuk ve demokratikleşme yönünde gelişmesi ve demokratik diyalogun genişlemesi de büyük önem taşır. Bu nedenle Türkiye'de sosyal-kültürel yapının çoğulluğunu çoğulcu bir siyasal ve kültürel değerler temelinde yaşayabilmek ve demokratik diyaloglar inşa edebilmek için her bireye, her topluluğa ve kurumlara düşen ödevler ve sorumluluklar vardır. Bir bakıma çoğulculuk konusundaki açılımlar ve problemlerin çözümü ahlaki, siyasi, hukuki vb. boyutlar içermektedir. Geçmişten/tarihten gelen deneyimler ve gelenekler hem bir imkan hem de aşılması gereken engeller/güçlükler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel-kültürel mirasımız, farklı etnik-dinsel kimliklerin birlikte yaşamasına ilişkin derin izler ve birikimler taşımaktadır. Bu birlikteliğin sakatlanması ve tahrip edilmesi yönünde gelişmeler de yok değildir. Ancak birlikteliğin bozulmasına hizmet eden girişimlerin yeniden egemen olmaması, bu topraklarda yaşayan insanların elindedir. Tarihsel trajedilerin eksilmediği dünyamızda, insanlık tarihine anlamlı ve onurlu sayfalar eklemek ve oluşturacağımız sosyal anlatıya insan değerlerine dayanan cümleler yazmak elimizdedir.

KAYNAKÇA

BAYART, Jean-François Bayart, (1999) *Kimlik Yanılsaması*, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.

BENHABIB, Şeyla, (2002) *The Claims of Culture-Equality and Diversity in the Global Era*.

GUICHAOU, Andre (1998) “Burundi ve Rvanda-İcat Edilen Etniler mi?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde, Haz. Jean Leca, Çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul.

GÜNDOĞAN, Ali Osman (2002) “Çoğulculuk ve Değer Bunalımı”, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı: 8.

KENTEL, Ferhat- AHISKA, Meltem-GENÇ, Fırat (2007) “Milletin Bölünmez Bütünlüğü”, *Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*, Tesev Yayınları.

KEYMAN, E. Fuat (2007) “Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme”, Doğu Batı, sayı: 41.

KÖKER, Levent (1996) “Charles Taylor: Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı”, *Çokkültürcülük* içinde, Haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları.

KÖKER, Levent (2006) “Seçim Sistemleri ve Siyasal Çoğulculuk”, *Anayasa Yargısı*, Sayı: 23.

PAREKH, Bhikhu (2006) *Rethinking Multiculturalism-Cultural Diversity and Political Theory*, Palgrave Macmillan Press.

ROCKEFELLER, Steven C. (1996) “Yorum”, *Çokkültürcülük* içinde, Haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları.

SARIBAY, Ali Yaşar (2000) “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, *Global Yerel Eksende Türkiye* içinde, Der. E. Fuat Keyman-Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları.

TAURAIN, Alain (1997) *Demokrasi Nedir*, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları.

TAYLOR, Charles (1996) *Çokkültürcülük*, Haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları.